

Snježana Kordić

Westfälische Wilhelms-Universität, Münster

M. Grepl, Z. Hladká, M. Jelínek, P. Karlík, M. Krčmová, M. Nekula, Z. Rusinová,
D. Šlosar: PRÍRUČNÍ MLUVNICE ČEŠTINY

Nakladatelství Lidové noviny, Prag, 1996, str. 800.

Na zahtjev autorice, stručnjaka u kroatistici, tekst nije lektoriran.

Češko jezikoslovlje ima već u svijetu priznatu tradiciju i zauzima jedno od važnih mjesta. Za to su zaslužna imena čeških lingvista i škola koje su bitno unaprijedile svjetsku lingvistiku dvadesetog stoljeća. Stoga je svakako zanimljivo pogledati kako izgleda najnovija gramatika češkog jezika, *Průruční mluvnice češtiny*, djelo kolektiva autora iz Zavoda za češki jezik Filozofskog fakulteta u Brnu. Sami autori kažu da se radi o opisnoj, a ne preskriptivnoj gramatici, koja za razliku od dosadašnjih gramatika više uzima u obzir suvremeni smjer kretanja teorijske lingvistike prema semantici i pragmatici. Jezik koji se u njoj opisuje je suvremeni češki pisani i govoreni jezik. Najveći dio izraza i konstrukcija pripada neutralnom stilu, a manji dio knjiškom ili govornom.

Sadržaj gramatike razdijeljen je na sljedeća poglavlja: fonetika i fonologija (str. 21-64), leksikologija (str. 65-108), tvorba riječi (str. 109-226), morfologija (str. 227-368), sintaksa (str. 369-698), stilistika (str. 699-780). Na kraju se nalazi registar (str. 781-799). U poglavlju o fonetici i fonologiji opisuju se prvo osnovni pojmovi, zatim vokali i konsonanti, izgradnja slogova, enklitike, proklitike, pauza, intonacija, asimilacije. Poglavlje o leksikologiji započinje cjelinom o leksičkim podsistemima i njihovim jedinicama, gdje se između ostalog govori i o motiviranosti riječi. Nastavlja se cjelinom o značenju leksičkih jedinica, u kojoj se govori o punoznačnim i nepunoznačnim riječima, o općim i vlastitim imenicama. Zatim se opisuju značenjski odnosi, koji se dijele na paradigmatičke i sintagmatičke. Među paradigmatičkima se opisuju sinonimija, hiperonimija-hiponimija, odnosi suprotnosti kakvi su antonimija, komplementarnost i konverzivnost. Sintagmatički odnosi predstavljeni su kao leksička spojivost. Izvan paradigmatičkih i sintagmatičkih značenjskih odnosa nalaze se zasebno opisane polisemija i homonimija. Na kraju leksikologije nalazi se dio o leksikografiji, u kojem se prikazuju različiti tipovi rječnika češkog jezika, npr. etimološki, dijalekatski, terminološki, frazeološki, frekvencijski, retrogradni, ortografski i ortoepski. Tvorba riječi razdijeljena je na tvorbu imenica, tvorbu adjektiva, tvorbu glagola, tvorbu zamjenica i tvorbu adverbja. Morfologija započinje opisom imenica. Prvo se govori o kategorijama broja, roda i padeža, zatim o deklinaciji imenica muškog, ženskog i srednjeg roda. Kod pridjeva su prikazana tri tipa njihove deklinacije, imenička, složena i miješana, a spomenuti su i pridjevi koje nije moguće deklinirati. Zamjenice su podijeljene na sljedeće skupine: lične, povratna, posvojne, povratno-posvojna, pokazne, zamjenice identifikacije, upitne, odnosne, neodređene, opće. Kod pokaznih zamjenica autori razlikuju ulogu zamjenica kad upućuju na izvanjezičnu stvarnost (deiktička uloga) od njihove uloge kad upućuju na nešto u tekstu što im prethodi (anaforička uloga) ili na nešto u tekstu što tek slijedi (kataforička uloga). Brojevi su prikazani po grupama osnovnih, rednih, kolektivnih i multiplicirajućih, a opisani su i drugi izrazi kojima se izražava količina. Dio o glagolima započinje opisom kategorija

lica i broja, a zatim se govori o glagolskim vremenima, kojih u češkom ima samo tri: prezent, preterit i futur. Nakon toga opisuje se glagolski vid, način i rod, promatraju se glagoli s obzirom na morfološke oblike, opisuju se negirani oblici glagola i neodređeni oblici. Kod priloga izdvojene su sljedeće teme: zamjениčki prilozi, modalni prilozi, prilozi stanja, morfološke karakteristike priloga. Prijedlozi su podijeljeni u skupine s obzirom na to s kojim padežom dolaze i s obzirom na porijeklo. Veznici su prikazani po grupama parataktičkih i hipotaktičkih veznika. U prve su ubrojani sastavni, stupnjujući, suprotni, rastavni i objasnidbeni veznici. U druge su ubrojani uzročni, posljedični, vremenski, uvjetni, dopusni, načinski, okolnosni, izuzimanja i mnogi drugi. Za uzvike se navodi da se razlikuju uzvici subjektivnih osjećaja, onomatopejski uzvici, uzvici uspostavljanja kontakta. Partikule ili riječice opisane su po skupinama modalnih, pojačavajućih, fokusirajućih i modificirajućih partikula, te onih koje se koriste za izražavanje odgovora, negiranja ili želje.

Daleko najveći dio gramatike posvećen je sintaksi. Sintaksa obuhvaća tri cjeline: o rečenici, o izričaju i o tekstu. Pod rečenicom autori podrazumijevaju apstraktnu jedinicu, a pod izričajem ostvarenje te rečenice u konkretnoj komunikacijskoj situaciji. Tipologija rečenica napravljena je prema nekoliko kriterija. Prvi od njih je semantička klasifikacija predikata, na osnovi koje se razlikuju predikati koji označavaju egzistenciju, kvalifikaciju, atmosferska stanja, psihosomatska stanja, pripadnost, fizički položaj, lokalizaciju u prostoru, vremenski odnos, kvantitetu, korelaciju, prirodne procese, procese s neživim nositeljem, psihosomatske procese, osnovne ljudske djelatne procese. Drugi kriterij za tipologiju rečenica su semantičke uloge koje se pojavljuju u rečenici: agens, kauzator, procesor, nositelj, posesor, proživljavatelj, recipijent, beneficijent, paciens, stimulus, instrument, sredstvo premještanja, lokus, direkcija. Dok se te semantičke uloge dodjeljuju raznim tipovima imeničkih objekata, sljedeće semantičke uloge dodjeljuju se raznim tipovima dopuna prvenstveno u obliku zavisne rečenice, a izražavaju informaciju, instrukciju, povod, cilj. Treći kriterij primijenjen za tipologiju rečenica je valencija glagola, zbog koje glagol ili zahtijeva nužne dopune u rečenici ili omogućuje pojavljivanje fakultativnih dopuna. Opis članova rečenice započinje predikatom, glagolskim i glagolsko-imenskim. Nakon toga govori se o subjektu, kod kojeg se s obzirom na semantički kriterij razlikuje predmetni i situacijski subjekt. Jednako je i kod objekta, za koji su još dodatno detaljno opisani padeži u kojima se pojavljuje. Priložne oznake semantički su raslojene na mjesto, vrijeme, način, količinu i intenzitet, sredstvo, porijeklo, obzir, popratne okolnosti, uzrok, a unutar svake od tih skupina provedeno je i daljnje raslojavanje. Kao članovi rečenice opisuju se još dopune glagola poput *Bratr odešiel ZKLAMANÝ; Divka odcházi USMÍVAJÍC SE; Deska byla vydána JAKO BEZPLATNÁ PRÉMIE*; i na kraju se opisuje atribut, za koji se ističe da nije konstitutivni dio rečenice, nego član nominalne skupine. Posebno se govori o kongruentnim i nekongruentnim atributima, o restriktivnim i nerestriktivnim atributima, o redoslijedu riječi u skupini koja sadrži atribut. Za složeni član rečenice smatra se spoj modalnog ili fznog glagola i infinitiva, a za višestruki član spoj sintaktički jednakih izraza. Odnos između sintaktički jednakih izraza u višestrukom rečeničnom članu može biti sastavnost, suprotnost, stupnjevanje, alternativnost, posljedičnost. Posljednji zasebno opisani složeni član rečenice je apozicija. Na opis članova rečenice nadovezuje se opis pasiva, kod kojeg se s obzirom na subjekt razlikuju dva tipa: subjekt – agens i subjekt – kauzator. Za oba tipa detaljno je opisano kakve sve semantičke mogućnosti postoje i kakve mogućnosti formalnog strukturiranja stoje na raspolaganju. Nakon toga u gramatici se opisuju rečenice sa značenjem nužnosti, mogućnosti i namjere, negirane rečenice i načini spajanja rečenica, pri čemu se govori i o izricanju ispravke očekivanoga ili ispravke neadekvatnoga. Kod izričaja se govori o elipsi, parcelaciji i drugim pojavama vezanim za ostvarivanje rečenica u konkretnoj komunikaciji, daje se pregled komunikacijskih uloga izričaja i opisuje aktualno raščlanjivanje izričaja s obzirom

na temu i remu. Na kraju se aktualno raščlanjivanje izričaja povezuje s redosljedom riječi. Za tekst su opisana sva ona svojstva koja se smatraju konstitutivnim: situativnost, intertekstualnost, intencionalnost, prihvatljivost, informativnost, koherencija.

Dio gramatike o stilistici pruža uvid u razne klasifikacije stila i činioce koji djeluju na izbor i oblikovanje stila. U tom dijelu govori se i o konkurenciji između znakova raznih kodova, npr. između s jedne strane jezičnih, a s druge strane ideografskih znakova ili gesta i mimike, između fonjskih i grafičkih znakova, a govori se i o konkurenciji znakova koji oba pripadaju jezičnom kodu. I za dio o stilistici kao i za prethodne dijelove gramatike, a pogotovo za dio o sintaksi, može se u zaključku reći da nudi mnogo poticaja koji bi se mogli primijeniti u praksi pisanja hrvatskih gramatika jer govori o jezičnim pojavama na način koji je u skladu sa spoznajama novijih lingvističkih teorija koje u hrvatskim gramatikama još nisu našle odraza.